

Cross border between male and female genders A Comparative Study of the Poems of "Nazik Al- Malaika" and "Abdul-Wahhab Al-Bayati"

Hamid Dadfar^{1*}, Abdul Hossein Faqhi ², Abolhassan Amin Moghdasi³

1. Ph.D. Department of Arabic language and literature, University of Tehran
2. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Tehran
3. Professor of the Department of Arabic Language and Literature at the University of Tehran

Received date: 6/11/2023

Accepted date: 2/01/2024

Abstract

With the intermingling of the thought and culture of different nations, the transnational thought with the emergence of revolutions in Latin America and the intellectuals of the cultural elites of the Arab societies collapsed the wall of ethnicity and crossed the geographical boundaries and finally broke the linguistic boundaries. Therefore, it did not take long for the national cultures and thoughts of different countries and peoples to be integrated to a large extent. Among the categories that make up transnational thoughts are literary themes that are more visible in the literature of the Arab people than any other nation. Among the writers who have been influenced by transnational ideas more than anyone else in the Arab society are "Nazak Al-Malaika" and "Abd al-Wahhab Bayati". Since the topics of the transnational debate are very broad, therefore, the current research is trying to find out, relying on the comparative and comparative method, that the transnational approaches in the poems of the poets in question are only in terms of the issue of gender (male and female) and so that the image The woman in Bayati's poem and the man in Nazq al-Malaika's poem should be examined and the following question should be answered: How and in what

* Corresponding Author's E-mail: hamid_dadfar135@yahoo.com



form has the transnationality of gender emerged in the poetry of these two poets? The results of the research show that Abdul Wahab Al-Bayati's poems are more influenced by the reality of life and personal experiences and the result of his imagination about women and a positive concept of women, and Naz al-Malaika's point of view is a point of view caused by unconscious psychological pressures and the social conditions of the poet's place of residence and the result of imaginations and mental concepts. He is from a man and thus they have been able to express this dimension of transnational concepts in their poems. Most of the transnational aspects of the discussed poets are caused by the atmosphere that governs the global ideology of Marxism, another part of the transnational approaches of these poets is caused by the philosophy of humanism and various elements, especially the time and place of play. It has a decisive role in creating a transnational approach.

Keywords: Transnational thoughts, "Nazak Al-Malaika", "Abd al-Wahhab Bayati", gender, contemporary Arabic poetry.



1. Introduction

All sciences are always changing. Literature is one of these sciences that has witnessed many developments and changes in terms of its position during its growth and activity. Fluctuations in literature throughout history are affected by conditions outside the field of literature. This influence and change in contemporary literary trends is completely noticeable and can be analyzed, and according to the type of human progress throughout history, its speed increases day by day. Therefore, these changes and influences are more evident in contemporary literary trends where nations witness the advancement of technology and science. Among the factors that created these developments in literature was the emergence of intellectual and philosophical currents, which itself caused the emergence of different schools. Among these schools, which had a great influence in determining the fate of governments, is the school of nationalism, which is the birthplace of political parties.

After that, the world witnessed other schools that emerged one after another and influenced the literature of the world and nations. These schools gradually created ideas that crossed borders. The emergence of revolutions in Latin America and cultural elites in Arab societies led to the collapse of the ethnic wall and the emergence of transnational thinking. Transnational ideas crossed geographical boundaries, broke linguistic boundaries and even abandoned religious frameworks. In the process of developing transnational ideas, the global village system was proposed. Thoughts that poets and writers had no role in publishing and promoting. Because all writers have grown up with this influence and they themselves have not realized the influence of these schools on their thinking and writing.

"Transnationalism emphasizes relations beyond the relations of the state and between the actors of the states. Meanwhile, "Nye" and "Robert Cohen" in their book titled "Transnational Relations and World Politics" emphasize the role of transnational groups and the importance of economic relations in global interactions and world evolution. The argument of these two theorists is that governments lose their control over events more or less, governments also maintain their legal sovereignty but lose their autonomy by being influenced by different actors. (Hosseini Tabrizi, 1391: 85) Transnationalism is completely different from globalization reform. The idea of transnationalism is based on a sense of respect for human rights, peaceful coexistence and justice, etc., which is mainly rooted in major religions such as Islam. Many poets throughout history have promoted such ideas in their poems. Transnational



approaches with human and natural ideals have emerged in poets' poems; Because the poets often lived in an era when oppression and conflict became a form of entertainment for some of the men in the government and the prosperous group of Qaldad society, therefore, pointing to humanity and alluding to the factors of oppression are considered soothing to the hearts of the people. has been On the other hand, the poets' support of the people by taking advantage of human ideals has increased the fans of the poets of this period and made them more popular with the people. There are many topics about transnationalism in poetry, one of these topics is "gender". The discussion about gender transnationalism is also the expression of humanitarian and justice-oriented poems and beyond the geographical border in the poets' poems. "Woman" as a transnational thought is a debate that this essay has analyzed by examining such poems in the poetry of two contemporary Arab poets.

This research has been done using the comparative-comparative method based on the collection of data from the collections of the two mentioned poets and its analysis based on their opinions, as well as the analysis of similar and different words and images and the analysis of the similarities and differences in the poems of these two poets to show How and with what elements these two poets have shown transnational gender approaches in their poems.

2. Research method

The present research is the result of analysis and confirmation

The written data related to Nazul Al-Malaika and Abdul Wahab Al-Bayati were examined in the context of the current research, and then the work was done in the form of extracting and extracting points, and after categorizing the data, we started compiling and writing the article.

3. Discussion

The elders of the field of thought and writing do not belong to a specific land and border; They have inclusive thoughts and so to speak, they have "transnational" thoughts, "Edward Anitah" in his materialistic definition of globalization or transnationalism says: "The term transnationalism refers to processes through which the free flow of ideas, people , goods and capital in the world is possible. In semantics, the expression of globalization is the process of shortening the distances and changes in the experiences of time and presenting the global nature" (Anitah, 1382: 117) according to Malcolm



Waters: "Transnationalism is a social process in which geographical limitations which takes its shadow from social and cultural relations and people are increasingly aware of reducing these restrictions" (Waters, 2000: 221). On the other hand, Martin Albrow also believes that globalization is a process through which all the people of the world are connected in a single and comprehensive global society (Albrow, 1996: 301). The equivalent of the word international, which is the increase of interaction and dependence between the people of different countries; Globalization and transnationalism are the formation of a network through which the world's previously isolated societies are integrated into global interdependence and unity. Therefore, globalization means the change and compression of space and time (Nasiri, 2014: 47).

One of the products of the modern world, especially the fruit of the industrial and cultural revolutions in European societies, is the issue of gender and a new look at the status and rights of men and women. The male face is depicted in many parts of contemporary Arab women's poetry, and in this The poems of female poets' views about men as father, husband, brother, son, lover, beloved, etc. are expressed. In addition to men, "woman" is also considered another dimension of gender in poetry, women in traditional societies have always been an absent part of society and their weak role in social and political activities has caused them to remain unknown. Men have resorted to symbols and symbols to describe hidden women and show them in different ways.

A woman, first a mother and the source of life and fertility, then a lover and a friend, is described in classical poetry as a goddess that can be worshipped. In the past, a woman's face was shown frequently and vaguely. But in contemporary poetry, the poet's view of women and her status has changed. (See Nusrat, Bitā: 169) Contemporary Arabic poetry in the light of modernity and as a social product of which the poet is also a member, has gone through the stage of transformation in the position of men and women. In contemporary poetry, especially in the poems of Nazq al-Malaika and Al-Bayati, which are examined as two examples of contemporary Arabic poetry in this research, the man in the poems of Nazq al-Malaika and the woman in Bayati's poems are examined respectively. So that we can show the opinion of each of these poets in showing the relationship with the opposite sex. "The poetry of poets in our era is a mirror of the life of the whole Arab nation with all its good fortunes and misfortunes. A poem that some critics call a poem of



social conscience. (Zaif, 1971: 297) A brief look at the fine poems of Nazul Al-Malaika and Al-Bayati shows that the transnational poems of these poets in relation to "woman" and "man" and sexual poems are above all a mirror of their personal lives and the image of a world that They live in it.

4. The result

Looking at gender, male and female, as a transnational perspective in the poems of Abdul Wahab Al-Bayati Nazq al-Malaika has different forms. There are many aspects of a man's personality in the poems of Nazqul-Malaika, in such a way that with the emergence of different forms in the poem, his feeling turns into a state of sadness or happiness. The poem of Naz al-Malaika expresses the gentle spirit of a woman who unconsciously leads her towards an ideal man and sometimes leads her to suffering, which is in contrast with the peaceful life that Naz al-Malaika lives with her husband, which may indicate that that instead of being affected by real life, he is more affected by his imagination to the point where he wants to become one with it. In the poems of Nazul Al-Malaika, a man is sometimes the refuge of a woman's soul, like the myth of the sky, and sometimes like an executioner who beats the innocent body of a girl, because he is the role of a father and brother, and sometimes it is an illusion and an absence just because the beloved wife and idea It is Ali that the woman is waiting for him.

In Bayati's poem, Ayesha and all other female symbols appear on the path between her mother and the love of her life, her wife Hind. In his poetry, the first woman whom the poet sees in need of his love and support is his mother.

Bayati believes that Christ has the sign of a woman. Changing the world and creating a world full of love, passion and joy comes from a woman who no longer hides at home. Instead, he goes out and directs with his kind words all the great movements that bring people home to happiness. The presence of female symbols in Bayati's poetry is not the beginning, but rather the result of a current that has formed in society and tries to create a kind of balance between the existing forces in society by changing social relations.

Dealing with female symbols, in addition to allowing the poet to deal with many mythological themes, is an attempt to empower the half of the society that was hidden before. This process is not considered a feminist effort, but the spirit of tenderness in contemporary poetry and a description of the hidden part of society, which has become possible in the light of modernity.

In the court of these two poets, the issue (man and woman) is seen. Nazul



Al-Malaika does not see any harm from the patriarchal society, but she witnesses the pain and wounds that this society has inflicted on the bodies of other women. Therefore, if she has a feeling, this feeling is human and complete and does not harm her, that is, her view of men in the society is the same as the view of all women, but with the difference that she herself has been exposed to the least harm from this patriarchal society.

But Bayati, a male poet, looks at women's society with the same romantic and emotional vision and includes them in all moments of his life, and in all the examined cases, the role of women is bold and main. Whether in the real form or in the form of mystery and myth. Ibn al-Murrayi shows that these concepts and meanings are part of transnational thoughts and belong to all lands and these poets have such prominent and transnational thoughts.

The results of the research show that the transnational approach with human and natural elements has emerged in the form of the words inclusive humanity, brotherhood among humans, human without borders, intolerance, non-Arab human, anti-tyranny, etc. These elements are generally considered common human values. Most of the transnational aspects of the discussed poets are caused by the atmosphere that governs the global ideology of Marxism, another part of the transnational approaches of these poets is caused by the philosophy of humanism and various elements, especially the time and place of play. It has a decisive role in creating a transnational approach. Finally, it can be said that universal and transnational factors such as humanism, Marxism, etc. were directly present in the poems of both poets, and the poets expressed their beliefs and feelings by using these issues.

References

- Tabrizi, Hossein (2011) Democratic or Transnational Peace, Adalat Gostar site.
- Edward Anitah (2013), transsexuality of world literature, Tehran: Elmi
- Albro (1993) Schools and their role in literature, Tehran: Amirkabir.
- Al-Bayati, Abdul Wahab (1993) A, Jerbati Jerbati al-Shaariyyah. Beirut: Al-Arabiya Institute for Studies and Publishing.

فراملیتی جنسیت مرد و زن بررسی تطبیقی در اشعار نازک الملائکه و عبدالوهاب البیاتی

حمید دادفر^{۱*}، عبدالحسین فقهی^۲، ابوالحسن امین مقدسی^۳

۱. دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران

۲. دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران

۳. استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۲

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۸/۱۵

چکیده

با درهم آمیخته شدن اندیشه و فرهنگ ملت‌های مختلف، اندیشه فراملیتی با ظهور انقلاب‌ها در آمریکای لاتین و همفکری نخبگان فرهنگی جوامع عربی، دیوار قومیت را فرو ریخت و از مرزهای جغرافیایی عبور کرد و در نهایت حدود زبانی را در هم شکست. از این رو دیری نپائید که فرهنگ‌ها و اندیشه‌های ملی کشورها و اقوام مختلف تا حدود زیادی با هم ادغام شدند. از جمله مقوله‌هایی که اندیشه‌های فراملیتی را تشکیل می‌دهد مضامین ادبی است که بیشتر از هر ملتی در ادبیات مردم عرب نمایان است. از جمله ادیبانی که بیش از هر کسی در جامعه عرب تحت تأثیر اندیشه‌های فراملیتی بوده‌اند، «نازک الملائکه» و «عبدالوهاب بیاتی» هستند. از آنجایی که مباحث بحث فراملیتی بسیار وسیع است از این رو، پژوهش حاضر درصدد است تا با تکیه بر روش تطبیقی و مقایسه‌ای دریابد که رویکردهای فراملیتی در اشعار



شاعران مورد نظر را فقط از نظر موضوع جنسیت (زن و مرد) و بدین سان که تصویر زن در شعر بیاتی و مرد در شعر نازک‌الملائکة مورد بررسی قرار دهد و به پرسش زیر پاسخ گوید: جنسیت فراملیتی چگونه و به چه اشکالی در شعر این دو شاعر ظهور یافته است؟ نتایج حاصل از پژوهش نشان از آن دارد که اشعار عبدالوهاب البیاتی بیشتر تحت تأثیر واقعیت زندگی و تجارب شخصی و حاصل تخیلات وی از زن و مفهوم مثبتی از زن می‌باشد و دیدگاه نازک‌الملائکة یک دیدگاه ناشی از فشارهای روانی ناخودآگاه و شرایط اجتماعی محل زندگی شاعر و حاصل تخیلات و مفاهیم ذهنی وی از مرد می‌باشد و بدین سان توانسته‌اند به بیان این بُعد از مفاهیم فراملیتی در اشعار خود بپردازند. بیشتر جنبه‌های فراملی شاعران مورد بحث ناشی از فضای حاکم بر ایدئولوژی جهانی مارکسیسم است، بخشی دیگر از رویکردهای فراملی این شاعران ناشی از فلسفه اومانیسم و عناصر مختلف به ویژه زمان و مکان بازی است و نقش تعیین کننده‌ای در ایجاد رویکرد فراملی دارد.

واژگان کلیدی: شعر معاصر عربی، اندیشه‌های فراملیتی، «نازک‌الملائکة»، «عبدالوهاب بیاتی»، جنسیت.

مقدمه

نوسانات ادبیات در طول تاریخ متأثر از شرایط خارج از حوزه ادبیات است. این تأثیر و تغییر در روندهای ادبی معاصر کاملاً محسوس و قابل تحلیل است و متناسب با نوع پیشرفت بشر در طول تاریخ، روز به روز بر سرعت آن افزوده می‌شود. از این رو در جریان‌های ادبی معاصر که ملت‌ها شاهد پیشرفت تکنولوژی و علم هستند، این تغییرات و تأثیرات بیشتر مشهود است. از جمله عواملی که این تحولات را در ادبیات ایجاد کرد، ظهور جریان‌های فکری و فلسفی بود که خود باعث پیدایش مکاتب مختلف شد. از جمله این مکاتب که تأثیر زیادی در تعیین سرنوشت حکومت‌ها داشت، مکتب ناسیونالیسم است که مهد احزاب سیاسی است. پس از آن جهان شاهد مکاتب دیگری بود که یکی پس از دیگری پدید آمدند و بر ادبیات جهان و ملت‌ها تأثیر گذاشتند. این مدارس به تدریج ایده‌هایی را ایجاد کردند که از مرزها عبور کردند. ظهور انقلاب‌ها در آمریکای لاتین و نخبگان فرهنگی در جوامع عربی منجر به فروریختن



دیوار قومیت و ظهور تفکر فراملی شد. ایده‌های فراملی از مرزهای جغرافیایی عبور کردند، مرزهای زبانی را شکستند و حتی چارچوب‌های مذهبی را کنار گذاشتند. در فرآیند توسعه ایده‌های فراملی، سیستم دهکده جهانی پیشنهاد شد. افکاری که شاعران و نویسندگان نقشی در نشر و ترویج آن نداشتند. زیرا همه نویسندگان بدون اینکه متوجه تأثیر این مکاتب بر اندیشه و نوشتار خود شوند، با آن تأثیر بزرگ شده‌اند.

«فراملی‌گرایی بر روابطی فراتر از روابط دولت و میان کنشگرانی از دولت‌ها تأکید دارد. در این میان «نای» و «رابرت کوهن» در کتاب خود با عنوان «روابط فراملی و سیاست جهانی» بر نقش گروه‌های فراملی و اهمیت روابط اقتصادی در تعاملات جهانی و تحول جهان تأکید دارند. استدلال این دو نظریه پرداز این است که دولت‌ها کنترل اعظم خود را بر رویدادها کم و بیش از دست می‌دهند. دولت‌ها همچنین حاکمیت حقوقی خود را حفظ کرده، اما خودمختاری خود را با تأثیر پذیری از کنشگران مختلف از دست می‌دهند.» (حسین تبریزی، ۱۳۹۱: ۸۵) فراملی‌گرایی با اصطلاح جهانی شدن کاملاً متفاوت است. اندیشه فراملی‌گرایی مبتنی بر حس احترام به حقوق بشر، همزیستی مسالمت آمیز و عدالت و ... است که عمده‌تأریشه در ادیان بزرگی چون اسلام دارد. بسیاری از شاعران در طول تاریخ مروج چنین اندیشه‌هایی در اشعارشان بوده‌اند. رویکردهای فراملیتی با آرمان‌های انسانی و فطری در اشعار شاعران ظهور پیدا کرده است؛ چرا که شاعران غالباً در دورانی زندگی کرده‌اند که ظلم و ستیز نوعی تفریح برای برخی از دولت مردان و گروه مرفه جامعه قلداد می‌شده است از این رو اشاره به انسانیت و کنایه زدن به عوامل ظلم تسکین دهنده قلب مردم محسوب می‌شده است. از طرفی حمایت شاعران از مردم با بهره گیری از آرمان‌های انسانی سبب افزایش طرفداران شاعران این دوره می‌شده و آنها را نزد مردم محبوب‌تر می‌کرده است. مباحث پیرامون فراملیتی در شعر فراوان است. یکی از این مباحث بحث «جنسیت» است. بحث پیرامون فراملیتی جنسیتی نیز بیان اشعاری انسان‌دوستانه و عدالت‌محورانه و فراتر از مرز جغرافیایی در اشعار شاعران است. اینکه یک شاعر زن نظر و اندیشه‌هایش در رابطه با جنس مرد چگونه بوده یا بالعکس یک شاعر مرد در اشعار فراملی خود چه



نظراتی پیرامون «زن» به عنوان یک اندیشه فراملیتی داشته است، بحثی است که این جستار با بررسی اشعار اینچینی در شعر دو شاعر معاصر عرب مورد تطبیق و بررسی قرار داده است. این پژوهش با استفاده از روش تطبیقی - مقایسه‌ای بر اساس گردآوری داده‌های مجموعه‌های دو شاعر یادشده و تحلیل آن بر اساس نظرات آنان و نیز تحلیل واژه‌ها و تصاویر مشابه و متفاوت و تحلیل شباهت‌ها و تفاوت‌های شعر این دو شاعر انجام داده است تا نشان دهد چگونه و با چه عناصری این دو شاعر رویکردهای فراملی جنسیت را در اشعارشان نشان داده‌اند.

سؤالات پژوهشی این پژوهش سعی دارد به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. فراملیتی جنسیت (زن و مرد) چگونه در اشعار نازک‌الملائکه و عبدالوهاب البیاتی ظاهر شده است؟
۲. چه عواملی بر نحوه بیان اینگونه اشعار در ذهن شاعر اثر گذاشته‌اند؟
۳. رویکردهای فراملی به جنسیت شاعران مورد نظر (نازیک‌الملائکه و عبدالوهاب البیاتی) چیست؟

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های انجام شده تا کنون پژوهش‌های فراوانی در زمینه اشعار «نازک‌الملائکه» و «عبدالوهاب البیاتی» صورت گرفته است که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود: مقاله «عبدالوهاب البیاتی اسطوره‌ای زنده» از معصومه شبستری که در سال ۱۳۸۳ در مجله دانشگاه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران به چاپ رسیده است وی در این پژوهش نشان می‌دهد که «بیاتی» یکی از طلایه داران حرکت جدید و پویای ادبیات و شعر بود که ققنوس وار در عصر سخت شعله کشیدن حرکت‌های انقلابی از خاکستر خویش دوباره سر برآورده است.



مقاله «بررسی و تحلیل مضامین شعر نازک الملائکه» از محمود آبدانان و کبری خسروی که در سال ۱۳۸۶ در مجله زبان و ادبیات دانشگاه مشهد به چاپ رسیده است در این مقاله، مهمترین مضامین شعر نازک/الملائکه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است که عبارتند از: غم و اندوه، مسایل سیاسی زمان شاعر، نگاه گذرای او به مسایل اجتماعی، عشق، انسان و زندگی، مرگ، در جستجوی سعادت و دنیای آرمانی بازتاب غربت و بررسی عنصر زمان در اشعار او.

مقاله «شخصیت‌های ایرانی در دیوان عبدالوهاب البیاتی» از احمد نهیرات که در سال ۱۳۹۲ در مجله انجمن زبان و ادبیات عرب دانشگاه تربیت مدرس به چاپ رسیده است. نگارنده در این مقاله نشان داده است ابداع شعری بیاتی، چهره‌ای دوست‌داشتنی از شخصیت‌های ایرانی ارائه می‌دهد؛ برای این منظور، وی با خیال‌پردازی و استفاده از اسطوره‌ها و تغییر در اصل داستان‌ها و با استفاده از روش‌های شعری مختلفی چون اسلوب ماسک و صراحت‌گویی بدین امر رسیده است.

مقاله «عائشه الخیام ودلالاتها الرمزیة عند البیاتی» از خلیل پروینی که در سال ۲۰۱۳ در مجله اتحاد جامعات العربیة جمعیه کلیات الآداب به چاپ رسیده است. نگارنده در این مقاله نشان داده است که عایشه در معنای زبانی خود به نماد عشق جاودانه، حیات دوباره، انقلاب دائمی، همه ارزش‌های انسانی و رستاخیز تبدیل شده و به افسانه‌ای تبدیل شده است که اسطوره‌های بسیاری را در خود جای داده است.

مقاله «رمزوارگی شهرزاد در شعر عبدالوهاب البیاتی» از سمیه سادات طباطبائی و نجمه پراندوجی که در سال ۱۳۹۷ در مجله نقد ادب معاصر عربی به چاپ رسیده است. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که شهرزاد البیاتی از یک سو زنِ دیروز و امروز جامعه سنتی شاعر است و نماد کشور وی و از دیگر سو نماد زندگی بی‌آلایش روستایی و پاک‌بر باد رفته‌ی روح بشری است. مقاله «بازتاب باران و دلالت‌های معنایی آن در شعر عبدالوهاب البیاتی» از لیلا یادگاری و همکارانش که در سال ۱۳۹۸ در مجله انجمن زبان و ادبیات عرب دانشگاه تربیت مدرس به چاپ رسیده است در این مقاله به بررسی مهم‌ترین نمادهای مثبت یعنی سرسبزی، انقلاب، زندگی و روشنایی و دلالت‌های منفی یعنی تنهایی، غم، ویرانی و مرگ پرداخته شده است.



در زمینه بررسی نقش زن در اشعار شاعران مختلف آثار پژوهشی فراوانی به رشته تحریر درآمده است که در اینجا برای پرهیز از طولانی شدن سخنان به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

مقاله «بررسی تأثیر جنسیت بر کاربرد تشبیه و استعاره در شعر شاعران معاصر عرب» نوشته مسعود روحانی و همکارش در مجله زبان فارسی در سال ۱۳۹۱. در این تحقیق نویسندگان نشان دادند که جنسیت شاعر بر نوع تشبیه و استعاره وی تأثیرگذار است.

مقاله «بررسی سیمای زن در آثار دو شاعر معاصر عراق و ایران نازک‌الملائکه و فروغ فرخزاد» توسط معصومه نعمتی و همکارش در سال ۱۳۹۲ در مجله پژوهش‌های ادبی منتشر شده است. در این مقاله نویسندگان توضیح می‌دهند که جایگاه زن در نزد این دو شاعر از نظر موضع این دو شاعر در مسائل مربوط به زنان و مسائلی مانند نقد قوانین و سنت‌های اجتماعی که همان مبارزه با ارزش‌های سنتی جامعه مردسالار و بیانگر ستم بر زنان است.

پایان‌نامه «نقد الگوی مردانه در اشعار شاعران معاصر عرب» نوشته طاهره میرزاده و راهنمایی علی اکبر احمدی جناری در سال ۱۳۹۴ در دانشگاه زابل مطرح شد.

در زمینه «فراملیتی» نیز مقاله‌ای به رشته تحریر درآمده است با عنوان «نشانه‌های فراملی‌گرایی در اندیشه‌های ابوریحان بیرونی» از بهجت السادات حجازی در سال ۱۳۹۸ در مجله تاریخ ادبیات به چاپ رسیده است. پژوهشگر در این پژوهش نشان داد است که چه نشانه‌هایی مبنی بر اندیشه آزادمنشانه و فراملی‌گرایانه او در «تحقیق ماللهند» وجود دارد.

آنچه روشن است این است که تا کنون هیچ پژوهشی در زمینه «فراملیتی جنسیت (مرد و زن) بررسی تطبیقی در اشعار نازک‌الملائکه و عبدالوهاب البیاتی» صورت نگرفته است و کار پیش رو کاری نو می‌باشد.

چار چوب نظری

بزرگان عرصه اندیشه و قلم به یک سرزمین و مرز مشخص تعلق ندارند؛ آنها تفکراتی فراگیر و به بیانی دیگر اندیشه‌هایی «فراملی» دارند. «ادوارد آیتات» در تعریف ماتریالیستی از واژه جهانی



شدن یا فراملی‌گرایی می‌گوید: «اصطلاح فراملی‌گرایی به فرآیندهایی اطلاق می‌شود که از طریق آن جریان آزاد ایده‌ها، مردم، کالاها و سرمایه در جهان امکان‌پذیر است. در معناشناسی، بیان جهانی شدن فرآیند کوتاه کردن فاصله‌ها و تغییر در تجربیات زمان و ارائه ماهیت جهانی است.» (آنیتات، ۱۳۸۲: ۱۱۷) به گفته مالکوم واترز: «فراملی‌گرایی فرآیند جامعه‌ای است که در آن محدودیت‌های جغرافیایی که سایه خود را از روابط اجتماعی و فرهنگی برمی‌دارد و مردم به طور فزاینده‌ای نسبت به کاهش این محدودیت‌ها آگاه می‌شوند.» (واترز، ۲۰۰۰: ۲۲۱) از سوی دیگر، مارتین آلبرو نیز معتقد است که جهانی شدن فرآیندی است که از طریق آن همه مردم جهان در یک جامعه جهانی واحد و فراگیر به هم پیوند می‌خورند. (آلبرو، ۱۹۹۶: ۳۰۱) جهانی‌شدن و فراملی‌گرایی شکل‌گیری شبکه‌ای است که از طریق آن جوامع قبلاً منزوی جهان در وابستگی متقابل و وحدت جهانی ادغام می‌شوند. بنابراین جهانی شدن به معنای تغییر و فشرده سازی فضا و زمان است. (نصیری، ۱۳۹۴: ۴۷)

یکی از محصولات دنیای مدرن، به ویژه ثمره انقلاب‌های صنعتی و فرهنگی در جوامع اروپایی، مسئله جنسیت و نگاهی نو به جایگاه و حقوق زن و مرد است. چهره مرد در بسیاری از بخش‌های شعر زنان عرب معاصر به تصویر کشیده شده است. در این اشعار دیدگاه شاعران زن درباره مردان به عنوان پدر، شوهر، برادر، پسر، عاشق، محبوب و... بیان شده است. علاوه بر مردان، «زن» نیز یکی دیگر از ابعاد جنسیتی در شعر محسوب می‌شود، زنان در جوامع سنتی همواره جزء غایب جامعه بوده‌اند و نقش ضعیف آنان در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی باعث ناشناخته ماندن آنان شده است. مردان برای توصیف زنان پنهان و نشان دادن آنها به شیوه‌های مختلف به نمادها متوسل شده‌اند.

زن، ابتدا مادر و منبع زندگی و باروری، سپس معشوق و دوست، و در شعر کلاسیک به عنوان الهه‌ای توصیف شده است که می‌توان آن را پرستش کرد. در گذشته، چهره یک زن به طور مکرر و مبهم نشان داده می‌شد؛ اما در شعر معاصر نگاه شاعر به زن و جایگاه او تغییر کرده است. (نگاه کنید به نصرت، بی تا: ۱۶۹) شعر معاصر عربی در پرتو مدرنیته و به عنوان محصولی



اجتماعی که شاعر نیز عضوی از آن است، مرحله دگرگونی در جایگاه زن و مرد را طی کرده است. مرد در اشعار نازک‌الملائکه و زن در اشعار بیاتی به ترتیب بررسی شده است، تا بتوانیم نظر هر یک از این شاعران را در نشان دادن ارتباط با جنس مخالف نشان دهیم. «شعر شاعران در عصر ما آینه زندگی کل ملت عرب با همه خوش‌شانسی‌ها و بدشانسی‌هایش است. شعری که برخی منتقدان آن را شعر وجدان اجتماعی می‌نامند. (ضیف، ۱۹۷۱: ۲۹۷) نگاهی اجمالی به اشعار ظریف نازک‌الملائکه و البیاتی نشان می‌دهد که اشعار فراملی این شاعران در رابطه با «زن» و «مرد» و اشعار جنسی، بیش از هر چیز آینه زندگی شخصی آنها و تصویر دنیایی است که در آن می‌زیسته‌اند.

اگر اشعار این دو شاعر را برای تحلیل حضور زن و مرد در آنها بخوانیم، در می‌یابیم که در اشعار این دو شاعر سه نوع زن و مرد وجود دارد:

الف) زن و مرد واقعی، یعنی کسانی که در زندگی شاعر حضور داشته و هر کدام نقشی را ایفا می‌کردند و افکار و اندیشه‌هایی را به شاعر ارائه کرده و به نحوی در زندگی شعری او تأثیر می‌گذاشتند. از جمله پدر و مادر، خواهر و برادر، دختر، پسر، همسر، معشوقه و ... که با خواندن تاریخ زندگی شاعر وجودشان ثابت می‌شود.

ب) مردان و زنانی که در زندگی شاعر حضور نداشتند. اما به آنها اشاره کرد. این نام‌ها بدون اینکه در ارتباط مستقیم با شاعر باشند، به عنوان یک اندیشه و خط مشی غالب در شعر او حضور دارند. این زن و مرد شخصیت‌هایی هستند که خود شاعر خلق کرده است و در واقع شاعر از این نام‌ها برای توصیف مفاهیم مورد نظر خود استفاده می‌کند. برخی از این مردان و زنان در زندگی واقعی شاعر نیز حضور دارند. اما بر اساس تفاسیر خود او مفهوم واقعی نیست، بلکه شکلی بسط یافته از مفهومی است که با شنیدن نام شاعر به ذهن متبادر می‌شود.

ج) تصاویر شاعرانه‌ای که شاعر برای زن یا مرد خلق می‌کند، شامل: نمادها و اسطوره‌هایی که در واقعیت وجود دارد یا خود شاعر برای حمل معنای مورد نظر خود ساخته است. این اسطوره‌ها و نمادها همگی مرد و زن هستند. در این پژوهش نمادهای مردان در شعر



نازک‌الملائکه و نمادهای زنان در شعر البیاتی بررسی شده است. در زیر حضور این زنان و مردان در اشعار دو شاعر را از منظر فراملی به تفصیل بررسی خواهیم کرد:

حضور زنان و مردان واقعی در اشعار شاعران

همانطور که گفتیم این مردان و زنان در زندگی شاعر حضور دارند، افرادی چون پدر و مادر، دختر و پسر، خواهر و برادر، همسر و... که به نوعی به شعر شاعر راه پیدا کردند.

نظر شاعران درباره مادر و پدر

نقش والدین از مرزها می‌گذرد؛ این چیزی نیست که بتوان آن را به یک لحظه از زمان یا یک منطقه کوچک محدود کرد. مادر و پدر با تمام تاریخ و کل بشریت پیوند خورده‌اند و نگرانی برای والدین یکی از مسائلی است که شامل یک مسئله «فراملی» می‌شود. اولین مردی که زن عاشقش می‌شود پدرش و اولین زنی که مرد عاشقش می‌شود مادرش است؛ بنابراین پدر و مادر آشکار یا پنهان، دانسته یا ندانسته در تربیت فرزند نقش دارند. (یونک، ۱۳۶۸: ۱۵۳)

از این رو، جنبه زنانه و مردانه بودن یا آنیما گاهی در کودکان به صورت ارتباط عالی با والدین ظاهر می‌شود، والدین اولین عشق کودک هستند. او تأیید و تحسین آنها را در همه زمینه‌ها می‌گیرد و گاهی تمام زنان زندگی‌اش را با مادرش و مردان زندگی‌اش را با پدرش مقایسه می‌کند.

مادر در شعر عبدالوهاب البیاتی

مادر در شعر بیاتی چیزی برتر از همه ستارگان، از همه خدایان است و او گاهی آشکارا به این امر اذعان می‌کند: أنا أحبك؛ لأنک بالنسبة لی أم خُرمَت من حبها وأنا طفلة». (البیاتی، ۱۹۹۵: ۵۷)

یکی از مباحث مورد نظر «اومانیت‌ها» عشق می‌باشد، بیاتی همواره این مسأله را در اشعارش بیان کرده است، عشق اول بیاتی مادرش است. شاعر معشوق را در کنار مادر می‌بیند و او را می



ستاید. تصویر و ادعای این مادر به عنوان بزرگترین حامی شاعر به قدری پررنگ است که حتی در اشعاری که برای معشوقش سروده است، ردی از او دیده می شود، زنی که شاعر به دنبال اوست، مادری روحانی است. البیاتی که در کودکی مادرش را از دست داده می گوید:

ثم ماذا! لقد رأيتك يوماً/ كوكباً ذاب في سمائي وأفقي/ فتنهدت متعباً وفؤادي/ صاح اهواك يا مدافن شوقي!/ أنا اهواك لست ادرى لماذا؟/ أ لآني وجدت صورة نفسي/ أم لآني حرمت من عطف أمي/ فنشدت الحنان منك ليأسي... (البياتي، ۱۹۹۵: ۵۷/۱)

پس چه شد، یک روز تو را دیدم مثل ستاره هایی که در آسمان و افق چشمانم می درخشیدند، آنگاه آهی از خستگی کشیدم و قلبم برایم فریاد زد: دوستت دارم ای که آرزوهایم را دفن کردی! دوستت دارم و نمیدانم چرا [دوستت دارم]؛ چون صورتم را [در تو] دیدم؟ یا چون من از عشق مادری محروم و تو، غم من، آهنگ عاشقانه می خوانی...؟

نهایت تشبیه شاعر از معشوق یا محبوبش تشبیه او به مادرش است، می توان گفت زبان از طریق ما سخن می گوید و این ما نیستیم که با زبان سخن می گوئیم؛ زیرا زبان ناخودآگاه انسان را پایه ریزی کرده است و هیچ سوژه ای نمی تواند خارج از مدار کلام هویت داشته باشد. همانطور که در مدار سوژه انسانی صدق می کند هنجارهای خانوادگی که به وسیله نام مادر ایجاد شده است، اولین کلامی است که به نوزاد هویت می دهد و این مسأله در تمام فرهنگ ها یکی است و یک مسأله و اندیشه فراملی می باشد.

این نوع از عشق بیاتی و دیدگاه اومانستی که او دارد با دیدگاه اومانست های غربی متفاوت است؛ زیرا غربی های انسان را در مرکز قرار می دهند، ولی در تفکر انسان گرایی بیاتی یک تفکر الهی و عرفان گونه وجود دارد. (نک: عباسیان، ۱۴۰۱: ۵)

پدر در شعر نازک الملائکه

نازک الملائکه در شعر «غسل للعار» از سرنوشت دختری می گوید که قربانی آداب و رسوم خشک و غیرقابل تحمل جامعه اش شد و مورد سوء ظن مردان خانواده یعنی پدر و برادرش قرار



گرفت که او را مجازات کردند. شاعر می‌گوید:

أماه! وحشرجهٌ ودموعٌ وسواذٌ/ وأنبجسَ الدَّمُ وإختلجَ الجسمُ المطعونُ/ والشعر المتموج عشش
فيه الطين/ أماه! ولم يسمعها الا الجلاذ/ ويعوذُ الجلاذ الوحشى ويلقى الناس/ ترقبنا فى قبضه والدنا
وأخينا/ وغداً من يدري أى قفار/ ستوارينا غسلاً للعار؟ (الملائكة، ۱۹۹۷م: ۳۵۱/۲)

مادر! اشک و ناله و خون سرازیر شد، مجروحان به لرزه افتادند و موهای موج دارشان غبار و
گل شد. مادر! و فقط جلاذ شنید و جلاذ وحشی برگشت و مردم را کشت. ما در آغوش پدر و
برادرمان منتظر ماندیم... فردا کی می‌داند چه بیابانی ما را با شست و شوی شرم می‌پوشاند؟

در شعر نازک الملائکه، زن در حال تنها شدن با پدر، برادر و مردان پیرامون زندگی خود
است که به رشد روانی می‌رسد و بر اساس این عملکرد روان‌شناختی، نازک الملائکه معتقد است
که قوانین به نحوی عادلانه وضع نشده است، نادرست و ناعادلانه است، به طوری که قانون
کمترین مجازات را هم برای مردان نسبت به زنان در برخی موارد در نظر نگرفته است. جلاذ در
شعر نازک الملائکه نماد همه مردانی است که علیرغم تعصب شدیدشان نسبت به قوانین
اجتماعی، در مورد زنان راحت زندگی می‌کنند؛ زیرا در جوامع سنتی و مردسالار همیشه حق با
آنهاست و همیشه این زنان هستند که در جوامع سنتی سرکوب می‌شوند. (مهنا، بلا تاریخ: ۴۳۲)
زندگی شاعر متأثر از محیط اجتماعی‌ای است که در آن زندگی می‌کند. مردانی که او با آنها
زندگی می‌کرده است و شاهد تعصبات آنها بوده است بر نگاه شاعر به مردان تأثیر گذاشته است.
(انظر نعمتی وزمیله، ۲۰۱۳م: ۷) به این ترتیب پدر و مادر در شعر هر دو شاعر به صورت چهره-
های فرامرزی ظاهر می‌شدند و انتظارات از زن ابتدا در چهره مادر و انتظارات از مرد ابتدا در
چهره پدر ظاهر می‌شده است. بدینسان پدر و مادر تکیه گاه و چهره‌ای مؤثر در زندگی این دو
شاعر هستند که برای شاعر تأیید و مایه دلگرمی هستند.

نظر شاعران در مورد همسر یا معشوق

زنان و مردان اشعار نازک الملائکه و البیاتی افرادی هستند که هر کدام یک یا چند شعر از این



شاعران را به خود اختصاص داده‌اند. روشن است که هر آنچه این دو شاعر به زن و مرد نسبت داده‌اند در جان آنها پنهان نیست. در عوض، این افراد وقتی وارد شعر می‌شوند، معنایی را که شاعر مدنظر داشته است، با خود به شعر تزریق می‌کنند.

همسر یا معشوق در شعر البیاتی

تأثیرگذارترین زن در شعر عبدالوهاب البیاتی، همسرش «هند نوری العبدان» است. در شعر «رای هند» و «أنا وأنت للأبد» که البیاتی برای همسرش سروده است، این عنوان عاشقانه با عشق دو نفر شروع می‌شود، گسترش می‌یابد و در نهایت در خدمت مفاهیمی است که شاعر به عنوان عشق مدنظر دارد.

در شعر «أنا وأنت للأبد» و شعرهایی مانند «رسالة حب إلى زوجتي» زیباترین و لطیف ترین کلمات عاشقانه را می‌بینیم:

من أجل عَيْنِكَ الْجَمِيلَتَيْنِ / صَلَّيْتُ مَرَّتَيْنِ / أَوْقَدْتُ شَمْعَتَيْنِ / بَكَيْتُ يَا حَبِيبَتِي فَالْبَيْنِ / يَمُدُّ لِي
يَدَيْنِ / عَبْرَ دُمُوعِ الْأَرْضِ، لِي يَدَيْنِ / أَخَافُ أَنْ تَسْتَقِظِي وَتَقْرَأِي دَامِعَةَ الْعَيْنَيْنِ / فَلْتَذْكُرِي بَيْتَيْنِ / أَنَا
وَأَنْتِ أَبَدًا نَظْلَ عَاشِقَيْنِ (البیاتی، / ۱۹۹۵م: ۴۴۳)

دوبار برای چشمان زیبای تو دعا کردم، دو شمع روشن کردم، گریستم عزیزم، و بعد جدا شد، از میان اشک های زمین دستش را به سوی من دراز کرد، دستانش را دراز کرد تا ما عاشق بمانیم. این عشق در شعر البیاتی علاوه بر اینکه رابطه‌ای دو سویه بین شاعر و همسرش است، به صورت عشقی والاتر و گسترده‌تر جلوه می‌کند. در شعر «من أجل الهند» این عشق وسعت می‌یابد و سراسر جهان شاعر را فرا می‌گیرد و به شهرهایی می‌رسد که خود شاعر آن‌ها را «المدن الثورية» می‌نامد. بر اساس این اندیشه، البیاتی عشق را مقدمه‌ای برای انقلاب و تحول می‌داند. البیاتی عشق خود را با زبانی ساده، بیانی شیوا و لطافت به تصویر می‌کشد:

عیناکَ مدرید التی استعدتْها/ عیناکَ قندهار/ بِحَبْرَانِ عَبْرَ غَابَاتِ النَّخِيلِ وَسُهُوبِ النَّارِ/ غَرَقْتُ
فیهما، احترقتُ/ دَمَّرَ الْأَعْصَارُ/ جَزِيرَتِي وَأَغْرَقَ الْتِيَارُ/ ضَوْءَ الْقَنَادِيلِ الْخَرِيفِيَّةِ ...



(البیاتی، ۱۹۹۵م: ۵۵/۲)

چشمانت مادرید است که می‌خواهم به آنجا برگردم/ چشم تو قندهار/ در دو حوض بین جنگلهای خرما و زبانه‌های آتش فرو رفتند/ آتش گرفتند/ روزهای جزیره‌ام را ویران کردند و امواج دریا نور دریا را غرق کردند چراغ‌های پاییزی....

سپس حرکت ضمیر «ک» در نگاه‌ها گسترش می‌یابد و شهرهای دیگر را نیز در بر می‌گیرد و به نمادهای تاریخی بسیار مهمی برای شاعر تبدیل می‌شود.

عیناک إصفهان/ آوی الی أبراجها الحمام/ وبعث الخيام/ بعندليب فمه ظمآن/ موزعاً أَلحانه فی أَلحان/ و مترعاً قبه هذا الليل بالمدام/ عیناک بغداد التي افتقدها فی الصحوا والأحلام (المصدر نفسه)

چشم تو اصفهان است که کبوترها به برج‌هایش پناه می‌برند و خیمه‌ها در جمع بلبل‌های تشنه بیدار می‌شوند و آوازه‌های یکی پس از دیگری می‌خوانند و گنبد را پر از شراب می‌کنند، این شب چشمانت بغداد است که در میان هوشیاری و رؤیاهای او گمش کردی.

زبان بیاتی برای بیان احساس خود به دور از غموض و پیچیدگی است و احساساتش را با عنصر خیال در می‌آمیزد تا اثر بیشتری بر مخاطب خویش بگذارد.

در بسیاری از سروده‌های بیاتی، واقع‌گرایی چپ سوسیالیستی، با نگاه لطیف رمانتیک به گونه‌ای دراماتیک به هم پیوند خورده است؛ اما با همه اینها، او در این چکامه‌ها کوشیده است تا تجربه و گرایش فردی را با تمایلات گروهی اجتماع درآمیزد و آن را محملی برای بیان دغدغه‌های جامعه ستم کشیده عراق قرار دهد. (باقربادی و همکارش، ۱۳۹۳: ۱۶۶)

محبوب در شعر نازک الملائکه

طبق باور یونگ، زن گاهی چنان احساس می‌کند که با خود می‌گوید: بیچاره چرا اینقدر می‌دوی؟ این همه مشکل چه فایده ای دارد؟ زندگی هرگز بهتر از این نخواهد بود. (یونگ، ۲۰۱۲: ۲۸۸) نازک‌الملائکه گاهی از خود خالی می‌ماند. او در شعر «ناهی السلام» به جایی رسیده است که حتی نمی‌داند کجاست و این تلاش برای او چه می‌شود؟

أیام تثقلها أشواقی أين أنا؟ / مازلتُ أحرق فی السلم / والسلمُ يبدأ لكن أين نهائیه؟/ يبدأ فی قلبی حیثُ الیته وظلمته/ يبدأ أين الباب المبهم؟ باب السلم؟ (الملائکه، ۱۹۹۷م: ۱۱۰/۲)

در روزهایی که از خنده و شادی من سنگین است کجا هستیم؟ به نردبان خیره شدم، نردبان نمایان است، اما انتهای آن کجاست؟ در دلم آغاز می‌شود که بیابان تاریک است، آغاز می‌شود، دروازه ناشناخته کجاست؟ سر پله؟

او در این قصیده با مردی صحبت می‌کند و احساس پوچی می‌کند زیرا بین او و مرد ایده‌آل ملاقاتی وجود ندارد، این شعر در مورد از دست دادن زندگی و ناتوانی او در ارتباط با جنس مخالف (عاشق) صحبت می‌کند. رؤیا می‌بیند و ناشناخته می‌ماند تا جایی که او را جذب خودگویی می‌کند:

مرت أيام/ لم نلتق أنت هناك وراء مدى الأحلام/ فی افق حفاً به المجهول/ فوق الأحزان/ لا شیء سوى رجع النعسان/ یهمس فی سمعی لیسَ یعود/ لا، لیس یعود (المصدر نفسه: ۱۱۰)

روزها گذشت، ما همدیگر را ندیدیم، آن جا پشت پهنه رؤیاها، در افقی محصور در بی‌نهایت، در غم‌ها، فقط پژواک خواب شنیده می‌شد که در گوشم زمزمه می‌کرد. او بر نمی‌گردد، نه، بر نمی‌گردد. این شکل ذهنی معشوق را در اشعار نازک‌الملائکه به وفور می‌توان یافت، از جمله اشعار: «التمایل»، «الخطوة الأخيرة»، «المساء»، «صوت التشاؤم»، «مرثیه یوم تافه». معشوقش در بیشتر شعرهایش خیانتکار است، عشقش بی‌ثمر است و باید از معشوق و مرد خائنی که دوست داشت جدا شود:

أیها الغادر لا تنتظر الیا/ قد سمئت الممر/ حسب اقداری ما تجنی علیا/ وكفی عمری حزناً ولهیباً/ لیتنا لا تلتقی... لیت شقائی/ ظل ناراً، ظل شوقاً وسهاد/ آه لو لم نک یا اقدار جئنا/ ها هنا لو لم تقدنا اقدامنا/ (المصدر نفسه، ۵۷۸)

ای خائن! منتظر من نباش. من از تلخی متنفرم. سرنوشتم بس است و جنایاتی که بر سرم آورده‌ای، دردم! ای کاش... دیگر هیچ وقت همدیگر را ملاقات نکنیم...؛ درد درونم همچون آتش است. آتشی که همراه با اشتیاق و شب زنده‌داری. آه اگر ای سرنوشت اگر پاهایمان ما را



به اینجا نمی‌رساند.

شاعر در تمام شعرهایش عشقی را بیان می‌کند که از ابتدا اشتباه بوده است، اگر به گذشته برمی‌گشت هرگز با مرد غریبی روبرو نمی‌شد و این عشق بی‌بند و بار دیگر تکرار نمی‌شد. اینگونه مفاهیم و بیان اندیشه‌ها در اشعار نازک الملائکه نشان دهنده روایت او از عشق و محبت به عنوان یک موضوع فراملیتی است. از نظر اومانستی نیز بینش ایجابی و مثبت نازک الملائکه نسبت به انسان در جایگاه والاترین موجود هستی، مهم‌ترین رویکرد در قسمت برجسته‌ای از نازک الملائکه است. (دانش‌پژوه، ۱۳۹۵: ۲۵)

مرد و زن خیالی در شعر هر دو شاعر

مردان و زنان خیالی، واقعاً در زندگی شاعر حضور نداشتند، این افراد با حضور در شعر شاعر وجوهی را به شعر می‌بخشند که از وی شخصیت جدیدی می‌سازند. هم شاعر با اشعارش به آنها شخصیت می‌دهد و آنها را می‌آفریند و هم آنها به ابعاد وجودی و پنهان شعر و شاعر وسعت می‌بخشند. شخصیت جدیدی که شاعر می‌آفریند دارای سوابق تاریخی و ادبی است. مانند آنچه در اشعار البیاتی و نازک‌الملائکه می‌بینیم، این شخصیت‌ها آفریده شده‌اند تا احساسات عمیق، پناهگاه و زبان بیانی خود را برای بیان عقاید شاعر آشکار کنند. این شخصیت‌های خیال‌انگیز را می‌توان همان «رؤیای بیدار مردمان» نامید؛ زیرا که آنان اعتقادات مابعدالطبیعی و بینش خاص هر قومی را نشان می‌دهند. تی اس الیوت نمادها و شخصیت‌های خیالی را «رابط عینی» می‌نامد. (چدویک، ۱۳۸۸: ۹) بدین معنا که او نمادها مجموعه‌ای از چند شیء یا یک وضعیت یا سلسله-ای از رخدادها معرفی می‌کند که عاطفه و احساس خاصی را به تصویر می‌کشند. بهره‌گیری از این عناصر و استفاده از نماد در شعر متعلق به یک ملت خاص نیست و یک عنصر وسیع و فراملیتی محسوب می‌شود.



زن نمونه و ایده‌آل در شعر بیاتی

در شعر بیاتی زنی آرمانی وجود دارد که وجودش بین واقعیت و خیال است. عایشه عاشق جوانی شاعر است که به نظر او ابتدا یک انسان واقعی و نماد زنی از گوشت و خون بود و از آن پس به نماد زن جاودانه تبدیل شد. این نماد با ایشتار سومری آغاز می‌شود و به عشتروت فنیقی می‌رسد و پس از ظهور اسلام در متن تمدن اسلامی، عایشه نامیده می‌شود. (البیاتی، ۱۳۷۲: ۵۶) یک نیروی راستین در وجود عایشه به ودیعت نهاده شده است و آن عشق ازلی و روح کلی اوست. عشق ازلی عایشه بالاترین نماد وجود عشق است، عایشه زنی بود که در جوانی بر این شاعر اثر گذاشت و در تمام دفترهای شعرش همراه اوست. می‌توان گفت همه زنانی که در شعر بیاتی ظاهر می‌شوند برخی از ویژگی‌های عایشه را دارند که اگر همه ویژگی‌های آنها را کنار هم بگذاریم می‌توانیم زن ایده‌آل بیاتی را در قالب او به تصویر بکشیم.

عایشه در ابتدا معشوق شاعر است. اما به تدریج او به تمام آهنگ‌های او راه پیدا می‌کند و به راز یک عشق ابدی و ازلی تبدیل می‌شود. همانطور که خود البیاتی می‌گوید، عایشه «عشق دوران کودکی او بود و در همسایگی آنها زندگی می‌کرد». علاقه‌ای بین آنها به وجود آمد که بیش از یک سال به طول انجامید و سپس ناگهان از او جدا شد. (الصائغ و ترکی النصار، ۱۹۹۶م: ۱۳)

عایشه در شعر بیاتی نماد عشق و ابدیت است و چهره انسان ایده‌آل و همیشه محبوب در شخصیت او منعکس شده است. (رجبی و همکارش، ۱۳۹۸ ق: ۴۶) شاعر در اشعار خود به نام «ولادت و مرگ عایشه در مناسک جادویی منقوش به خط میخی بر الواح نینوا» عایشه را گوهر هستی، عشتار دانسته و او را آفریده شده از خون زمین دانسته است:

آیات الصروح / أو عشتار ..یا أرض طویل / یا عشتار ویا مولود الأم وطقوس یقظة / والمطر یا/ من ولدت من دماء الأرض ومن صرخة تموز / علی الفرات! (البیاتی، ۱۹۹۵م: ۲۶۴/۲)

در هر شعری که از زن یاد می‌شود، سایه عایشه گسترده است و گویی عایشه هرگز نخواهد مرد. در عوض، همیشه به شکل جدیدی ظاهر می‌شود:

«عائشه مأت، ولکنی / أراها تدرعُ الظلام / تنتظرُ الفارسَ یأتی من بلاد الشام»



(البیاتی، ۱۹۹۵م: ۷۳)

عایشه درگذشت؛ اما او را می‌بینم که شبانه بذر (نور) را می‌کارد و منتظر شوالیه‌ای است که از سرزمین سوریه می‌آید.

این معشوق نماد باروری و آغاز دوباره زندگی است. حضور عایشه در زندگی بیاتی اولین چیزی بود که نیازهای جسمانی شاعر را برآورده کرد. اما بعد این مفهوم گسترش یافت و عایشه مانند ایشثار شد. در اینجا عایشه همیشه رمز و نماد رشد و باروری و نوید یک زندگی جدید است. این زن در اشعار بیاتی نماد یک زن ایده‌آل و نمونه می‌باشد که در سرتاسر اشعار او وجود «عایشه» موج می‌زند.

مرد نمونه و ایده‌آل در اشعار نازک الملائکه

نازک‌الملائکه در شعر «الزائر الذی لایبجی» در گوشه و کنار خود قهرمان یا مردی ایده‌آل و خیالی را جستجو می‌کند:

ما كنت أعلم أنك إن غبت خلف السنين / تخلف ظلك في كل لفظٍ وفي كل معنى / وفي كل زاوية من رواتي وفي كل محني / وما كنت أعلم أنك أقوى من الحاضرين (الملائكة، ۱۹۹۷م: ۳۲۸/۲)

نمیدانستم پشت سالها پنهان شده‌ای و سایه‌هایت در هر کلمه و معنی و در هر لحظه در رؤیاهایم پنهان می‌ماند نمی‌دانستم که تو از همه حاضران قویتر هستی. شاعر صبورانه بر عرش تکیه می‌زند و منتظر آن مرد آرمانی است، مردی که منتظر است تا فرشتگان به نیمه گمشده باطن شاعر بیایند و با او زندگی‌اش را کامل کنند و معنا پیدا کنند و خود شاعر بداند که هست. غیر ممکن است، اما امید او از بین نمی‌رود. «در واقع این فاصله بین او و محبوبش به او آرامش می‌دهد. انتظار مرد کامل به او آرامش می‌دهد و از طرفی نمی‌خواهد آن مرد از راه برسد زیرا نازک‌الملائکه روابط زناشویی را تحقیر و به این تفکر نیز توهین می‌کند. عشقی که نازک‌الملائکه به دنبال آن است، عشقی افلاطونی است که بر احساسات والا تمرکز



دارد که حتی از ازدواج نیز فراتر می رود.» (نشاوی، ۱۹۸۴م: ۵۱۴)

ولو كنتَ جئتَ وكنا جلسنا مع الآخرين/ ودار الحديث دوائر وانشعب الأصدقاء/ أما كنتَ
تصبح كالحاضرين وكان المساء/ يمرُّ ونحن نقلب أعیننا حائرین/ أمسكتُ فی راحتی حطام
رجائی البریء/ وادرکتُ أنى أحبك حلماً/ ومادمتَ قد جئتَ لحماً وعظماً/ سأحلم بازائر
المستحيل الذى لم یجىء (المصدر نفسه: ۳۲۸)

کاش می‌آمدی و با دیگران می‌نشستیم و گفت و گو ادامه پیدا می‌کرد در محافل و حلقه‌های
دوستان، تو هم مثل حاضران بودی و غروب می‌گذشت و ما گنج چشمانمان را می‌چرخانیدیم،
امید بر باد رفته و بی‌گناهم را در کف دستم گرفتم و فهمیدم که در خواب تو را دوست دارم و
من تا زمان وصال چون تکه گوشت و پاره‌ای استخوان (بسیار نحیف و لاغر) هستم، و من
روبای فردی را دیدم که نیامده بود (تو فقط یک تصور ذهنی بودی).

کلمه «لو» در این جا نشان از دست نیافتنی بودن معشوق خیالی نازک‌الملائکه دارد، او آرزوی
دست یافتن به او و نشستن با او را دارد و با همین خیال خوش با او زندگی می‌کند. این مفعوم
که شاعری با معشوقش در خیالش زندگی می‌کند مخصوص یک مرز و یک قلمرو کوچک
نیست و چیزی فراتر از قرن‌ها و مرزها است و کاملاً «فراملی» محسوب می‌شود.

القاب، اسطوره‌ها و نمادها در شعر این دو شاعر

برای بیانی و نازک‌الملائکه زن و مرد علاوه بر نقش‌هایی که به عنوان مادر و پدر و همسر و
برادر و خواهر و معشوق دارند، مولد عشق برای تداوم زندگی هم هستند. علاوه بر اینکه این
افراد در شعر شاعران نقش دارند، هر کدام در بیان احساسات و افکار شاعر نیز اثرگذار بوده‌اند و
تغییر جایگاه زن و مرد را نسبت به دوران گذشته نشان می‌دهند. در شعر نازک‌الملائکه و بیاتی
نیز از نمادها، اسطوره‌ها و واژه‌ها استفاده شده است که حکایت از تغییر نقش و جایگاه زن و مرد
در دنیای شعر امروز و نیز تغییر بار معنایی که شاعر بر دوش می‌گذارد، دارد. کلمات زنانه و
مردانه شایسته توجه هستند و نیز بیانگر تغییر معادلات در جامعه امروز و توجه بیشتر به موضوع



جنسیت در شعر است.

در شعر البیاتی، قهرمان دنیای آرمانی شاعر و اومانیزست، زنی است که گاه در قالب ابر، گاه به صورت شمع و خورشید درخشان و گاه در قالب اسطوره زنانه ظاهر می‌شود. نکته جالب این است که در زبان عربی شکل کلمات یا مؤنث است یا مذکر، از این رو البیاتی عمداً کلمات را در قالب زنانه به کار می‌برد و در واقع خودش می‌خواست از نمادهای زنانه استفاده کند. برای شاعر فرقی نمی‌کند که نام این منجی که سرچشمه نور و روشنایی و نیز مظهر باروری و حیات است، چیست. گاهی از این زن به صورت عایشه و لارا و خزامی یاد می‌شود و گاهی به صورت ایشثار و عشتروت. گفتار شاعر با این زن همیشه عاشقانه و همراه با تواضع و اظهار نیاز است.

«سحابه» (ابر) در شعر بیاتی

در شعر البیاتی، کلمه «السحابه» نماد باروری و پاکی و همچنین نماد حرکت و جابجایی است. «السحابه» زندگی شاعر است که موهایش را شانه می‌کند و شاعر رنج این زن را در آوارگی و در خانه به تصویر می‌کشد.

در شعر «مرثیه ناظم حکمت» رابطه عمیقی میان ابر و وطن وجود دارد که رابطه‌ای عاشقانه است. اما در نهایت منجر به دور شدن از وطن و رفتن از تبعیدی به تبعید دیگر می‌شود:

كان حیاتی فأنا من بعده / سحابه تطفو علی القنن / تطردها الریاح من منفی / الی منفی تشد
شعرها المحن (البیاتی، ۱۹۹۵م: ۱ / ۴۷۱)

پس از او زندگی من ابری بود که در کوهستان پنهان شده بود، ابری که باد از تبعیدی به غربت دیگر می‌برد و موهایش را درد شانه می‌کرد.

اما در شعر «محنه أبی العلاء» ابر نجات دهنده‌ای است که به وضعیت کنونی پایان می‌دهد و غم را از بین می‌برد و به زندگی شاعر نشاط و شفافیت می‌بخشد:

أبحثُ عَنْ سحابهٍ / خضراء، عَنیَ تَمسحُ الکآبَه / تحملنی / إلی براری وَطنی / إلی حُقُولِ سوسنٍ /
تمنحنی فراشهً وَنجمهً / وَقطرهً بها أبلُ ظمأی وَکلمه (البیاتی، ۱۹۹۵م: ۲ / ۳۱).



به دنبال ابری سبز هستم که غم و اندوه را از چهره‌ام بزدايد و مرا به دشت‌های وطن، به سوسن زارها برساند و پروانه‌ها و ستاره‌ها و قطره آبی به من بدهد که تشنگی‌ام را سیراب کند و نیز کلمه‌ای به من بدهد.

در شعر «الحلم الثالث» از کتاب «الذی یأتی و لا یأتی»، ابر برابر با زن است و در واقع همان زن مظهر باروری و میدان تولید نور است: «فتمطری أیتها السحابه / آیاَن شئت فحقولُ النور / امرأةٌ تولد من أضلاع نيسابور» (البیاتی، ۱۹۹۵م: ۷۲/۲)

پس ابر! هر کجا که می‌خواهی ببار زیرا میدان نور بانویی است که از نیشابور متولد شده است.

شاعر علاوه بر ابری که باران را به دنبال دارد و سرچشمه اصلی طراوت و تازگی است، میدان‌های نور را نیز زنی زاده در کنار نیشابور دانسته است، بنابراین، هر دگرگونی با این زن آغاز می‌شود و این نقش پررنگ را زن ایفا می‌کند در حالی که پیش از این و در دوره شعر کهن عربی و فارسی همین زن در بهترین موقعیت، در مقام معشوق بوده است. او را نقشی جز معشوقه بودن نیست و این خدمتی است که مرد بدو کرده است. در این بخش، بحث را با عناوین زیر ادامه می‌دهیم:

عشتار در شعر بیاتی

یکی از نمادهای مهم شعر البیاتی، عشتار است که در میان قوم فنیقی و سوریه ایزدبانوی باروری و فراوانی به شمار می‌رود و در این سرزمین‌ها «عشتروت» نامیده می‌شود. در فرهنگ لغت کتاب مقدس، نام این الهه با نام بعل ذکر شده است. بعل مذکر و عشتروت ماده است. (رجوع کنید به هاوکس، ۱۳۷۷). این الهه که ملکه بهشت نیز نامیده می‌شود، هنگام ورود به یونان، آفرودیت نامیده می‌شود و الهه زیبایی در میان فنیقی‌ها است.

می‌گویند زهره یکی از فرزندان نوح بود که نام اعظم را از هاروت و ماروت آموخت و به بهشت رفت. او را ناهید یا ایشتر گویند و او عذاره ایرانی و ایشتر و عشتروت است و او را



ملکه بهشت نیز گویند. (یاحقی، ۱۳۸۶: ۷۱).

ایشطار در ادبیات معاصر عرب به ستاره صبح معروف است. زیرا در هنگام صبح در آسمان ظاهر می‌شود و در این زمان بیشترین درخشندگی را دارد. یکی دیگر از ویژگی‌های ایشطار، هبوط او به زمین برای نجات تموز محبوبش است. از این رو ایشطار را نماد عشق، باروری، فداکاری و زیبایی می‌دانند و به دلیل همین ویژگی‌ها در شعر البیاتی بیان شده است.

كَلَمْتُ نَجْمَةَ الصَّبَاحِ، قَلْتُ يَا صَدِيقَهُ / أَتَزْهَرُ الْحَدِيقَةُ؟ / وَتَوْلِدُ الْحَقِيقَةُ؟ / مِنْ هَذِهِ الْأَكْذُوبَةِ
الْبَلْقَاءِ / طُفُولَتِي الشَّقِيَّةِ الْحَمَقَاءِ / فَرَّاشَةُ عَمِيَاءِ (البیاتی، ۱۹۹۵: ۶۳-۶۴)

من با ستاره صبح صحبت کردم. گفتم: دوست من! آیا از این دروغ‌های رنگارنگ و کودکی فقیرانه و نادان من [و] پروانه‌های کور متولد می‌شود؟

ایشطار در اشعار بیاتی رمز باروری و حیات بخشی است و برای شاعر معشوقه‌ای است که ستوده می‌شود. در دفتر «نوشتن روی گل» اشعاری بلند با عنوان «آوازه‌های عاشقانه برای ایشطار» آمده است. (البیاتی، ۱۹۹۵: ۱۹۳/۲)

برای بیاتی ایشطار همان عایشه است. منظور او عاشقی است که در تمام شعرهایش حضور دارد و نماینده همه زنانی است که این شاعر درباره آنها صحبت می‌کند. همانطور که قبلاً دیدیم، در کتاب «بستان عائشه» وقتی شاعر درباره عایشه صحبت می‌کرد، او را ایشطار نامید:

أَيْتُهَا السَّرُوءُ / يَا عَشْتَارُ / وَالرَّبِّهِ وَالْأُمِّ وَالطَّقْسِ الصَّحْوِ وَالْأَمْطَارُ / يَا مَنْ وُلِدَتْ مِنْ دَمِ الْأَرْضِ /
وَمِنْ بَكَاءِ «تَمُوز» / عَلَى الْفَرَاتِ (البیاتی، ۱۹۹۵: ۲۶۴ / ۲)

بدین ترتیب شاعر از عایشه سخن می‌گوید و او را ایشطار می‌نامد.

اسطوره «مرد» در اشعار نازک الملائکه

آ) حَضْرَةُ آدَمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) در شعر نازک الملائکه

در شعر آدم و حوا آمده است که آدم پدر انسانیت و انسان جاودانه برای بشریت است و شاعر می‌گوید:



حسبها أننا دفعنا اليهم / ثمن العيش حيرة ودموعاً / أي ذنب جناه آدم حتى / تتلقى العقاب نحن جميعاً / حسبها يا حياة أن هبط الأرض / يحيا ويجزع الأوصابا (الملائكة، ۱۹۹۷م: ۳۸ / ۱)

همین که تاوان زندگی را با اشک و آه دادیم برایش بس است. گناه آدم چیست؟ که همه ما به خاطر این مجازات شدیم؟ همین که روی زمین افتاد برای جانش کافی بود. او در تمام عمرش همواره جرعه جرعه غم ها و دردها را می نوشید.

با بررسی این شعر نازک الملائکه متوجه می شویم که او ناخودآگاه با رجوع به آدم، انسان جاودانه درون خود را بیان می کند. گویی کسی دیگر غیر از آدم (ع) نمی تواند این احساس را به او عطا کند تا بتواند در رابطه با درد بشر و غم و غصه سخن بگوید. اسطوره دیرینه حضرت آدم (ع) به صورت ناخودآگاه به سراغ شاعر آمده است و تو گویی شاعر با او درد و دل می کند. از تمام دردها و رنج های مشترک بین بشر و حضرت آدم (ع) و جاهایی از شعر شاعر خود را با اسطوره آدم یکی می داند و مجازات ها نیز یکی هستند می توان گفت منظور شاعر خود شاعر است نه حضرت آدم که همینکه در زمین است برای مجازاتش کافی است؛ چرا باید بیشتر عذاب بکشد؟!

ب) آسمان در شعر نازک الملائکه

در اساطیر یونان باستان، می گویند که خدای آسمان پس از عاشق شدن با او، بانوی خود را محاصره و سحر کرد. اکنون آسمان با شاعر در شعر نازک الملائکه چنین آمده است:

أريد وأجهل ماذا أريد / أريد وعاطفتي لا تريد / أحب السماء ولون النجوم / وامقتها كل فجر جديد / أريد وأشعر أنني أحس / ويسخر مما أحس الوجود / وأرغب في حلم غامض / فليس له هيكل أو حدود (الملائكة، ۱۹۹۷م: ۵۳)

من می خواهم و نمی دانم چه می خواهم. می خواهم هر چند احساسش نمی کنم. آسمان و رنگ ستاره ها را دوست دارم. هر سحر از آنها متنفرم. می خواهم و احساس می کنم و آنچه با آن احساس می کنم در تمام وجودم مسخره شده است. من رؤیای پیچیده و احمقانه ای هستم؛ اما آنچه می خواهم هيكل ندارد و محدودیتی ندارد.



آسمان که مظهر پدری و مردانگی است، رؤیای شاعر را به سوی خود معطوف کرد و این موضوع حکایت از آن دارد که شاعر برای آرامش و احساس مثبت، در ناخودآگاه خود تحت تأثیر مرد آسمانی ایده‌آل قرار گرفته است. تا نیمه گمشده او را با ویژگی‌های آرامش بخشش دریابند.

نتیجه‌گیری

نگاه به جنسیت، مذکر و مؤنث، به عنوان یک دیدگاه فراملی در اشعار عبدالوهاب البیاتی و نازک‌الملائکه، اشکال متفاوتی دارد. در اشعار نازک‌الملائکه جنبه‌های زیادی از شخصیت مرد وجود دارد، به گونه‌ای که با پیدایش به اشکال مختلف در شعر، احساس او به حالت غم یا شادی بدل می‌شود. شعر نازک‌الملائکه بیانگر روح لطیف زنی است که ناخودآگاه او را به سمت مرد ایده‌آل سوق می‌دهد و گاهی او را به سمت رنج می‌کشانند که با زندگی آرامی که نازک‌الملائکه با همسرش می‌گذراند در تضاد است که شاید نشان دهنده این باشد که او به جای اینکه تحت تأثیر زندگی واقعی قرار بگیرد، بیشتر تحت تأثیر تخیل خود قرار می‌گیرد؛ تا جایی که می‌خواهد با آن یکی شود. در اشعار نازک‌الملائکه، مرد گاه پناهگاه روح زن است، چون اسطوره السماء، و گاه مانند جلادی که بر پیکر معصوم دختر می‌زند، زیرا نقش پدر و برادر است و گاه توهم و غیبت است تنها به این دلیل که همسر محبوب و ایده‌آلی است که زن در انتظار اوست.

در شعر بیاتی نیز عایشه و تمام نمادهای زن دیگر در مسیر بین مادرش و همسرش هند که عشق زندگی‌اش است، ظاهر می‌شوند. در شعر او، اولین زنی که شاعر خود را محتاج عشق و حمایت او می‌بیند، مادرش است.

بیاتی معتقد است که مسیح نشانه زن را دارد. تغییر جهان و ایجاد دنیایی پر از عشق، شور و شادی از زنی ناشی می‌شود که دیگر در خانه پنهان نیست. در عوض، او بیرون می‌رود و با کلمات محبت آمیز خود تمام حرکات بزرگی را که مردم را به خانه شادی می‌آورد، هدایت می‌کند. حضور نمادهای زن در شعر بیاتی سرآغاز نیست، بلکه نتیجه جریانی است که در جامعه شکل گرفته و با تغییر روابط اجتماعی سعی در ایجاد نوعی تعادل بین نیروهای موجود در جامعه دارد.



پرداختن به نمادهای زنانه، علاوه بر این که به شاعر اجازه می‌دهد به بسیاری از مضامین اساطیری بپردازد، تلاشی برای توانمندسازی نیمی از جامعه است که پیش از این پنهان بود. این فرایند یک تلاش فمینیستی تلقی نمی‌شود، بلکه روحیه لطافت در شعر معاصر و توصیفی از بخش پنهان جامعه است که در پرتو مدرنیته ممکن شده است.

در دیوان این دو شاعر مسأله (زن و مرد) به چشم می‌خورد، نازک‌الملائکه از جامعه مردسالار آسیبی نمی‌بیند، اما او شاهد درد و زخمی است که این جامعه بر بدن زنان دیگر وارد کرده است. بنابراین اگر احساسی داشته باشد این احساس انسانی و کامل است و برای خودش ضرری ندارد، یعنی نگاهش به مردان جامعه مانند نگاه همه زنان است، اما با این تفاوت که او خودش در معرض کمترین آسیب از این جامعه مردسالار بوده است.

اما بیاتی، جامعه زنان را با همان بینش عاشقانه و عاطفی می‌نگرد و آنها را در تمام لحظات زندگی خود می‌گنجانند و در تمام موارد بررسی شده، نقش زن پررنگ و اصلی است. چه به شکل واقعی و چه به شکل رمز و اسطوره. این بررسی‌ها نشان می‌دهد این مفاهیم و معانی جزء اندیشه‌های فراملی و متعلق به همه سرزمین‌ها است و این شاعران دارای چنین اندیشه‌های برجسته و فراملی‌گرایانه‌ای هستند.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که رویکرد فراملی با عناصر انسانی و فطری در قالب واژه‌های انسان‌شمول، برادری میان انسان‌ها، انسان بدون مرز، ناپردباری، انسان غیرعرب، ضداستبداد و... ظهور یافته است. این عناصر عموماً ارزش‌های مشترک انسانی تلقی می‌شوند. بیشتر جنبه‌های فراملی شاعران مورد بحث ناشی از فضای حاکم بر ایدئولوژی جهانی مارکسیسم است، بخشی دیگر از رویکردهای فراملی این شاعران ناشی از فلسفه اومانیسم و عناصر مختلف به ویژه زمان و مکان بازی است، نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد رویکرد فراملی دارد. در نهایت می‌توان گفت عوامل جهان‌شمول و فراملی مانند اومانیسم، مارکسیست و... در اشعار هر دو شاعر به صورت مستقیم بوده است و شاعران با استفاده از این مسائل به بیان اعتقادات و احساسات خود پرداخته‌اند.



منابع و مآخذ

الکتب

- تبریزی، حسین (۱۳۹۱) صلح دموکراتیک یا فراملی، سایت عدالت گستر.
- ادوارد آنیات (۱۳۸۲)، فراجنسیت ادبیات جهان، تهران: علمی
- آلبرو (۱۳۷۵) مدارس و نقش آنها در ادبیات، تهران: امیرکبیر.
- البیاتی، عبدالوهاب (۱۹۹۳م) الف، جربتی جربتی الشعریه. بیروت: المؤسسة العربیة للدراسات والنشر .
- البیاتی، عبدالوهاب (۱۹۹۳م. ب) كنت اشکو الى الحجر. الطبعة الاولى. بیروت: المؤسسة العربیة للدراسات والنشر .
- البیاتی، عبدالوهاب (۱۹۹۵م). الاعمال الشعریة الكامله. بیروت :المؤسسة العربیة للدراسات والنشر
- البیاتی، عبدالوهاب (۱۹۹۹م). ینابیع الشمس: سیرة الشعریه. الطبعة الاولى. دمشق: دار الفرقد .
- جیمز واترز (۱۳۷۹) ادبیات جهان در آیینہ ناسیونالیسم، تهران: تاتی.
- الصائغ، عدنان و ترکی النصار محمد (۱۹۹۶م). عبدالوهاب البیاتی ما یتقی بعد الطوفان: آراء، مختارات شعریه، سیره وحوار . الطبعة الاولى، نادى الكتاب العربی .
- الضیف، شوقی، (۱۹۷۱م) فصول فی الشعر ونقده، مصر: دارالمعارف.
- عبدالرحمن، نصرت، (لا تا) الواقع والأسطورة فی شعر أبی ذویب الهزلی، عمان-الأردن: دارالفکر للنشر والتوزیع.
- الملائکة، نازک (۱۹۸۶م) مقدمه دیوان، جلد ۱، دارالعودة، بیروت.
- الملائکة، نازک، (۱۹۷۰م) مأساة الحیاء وأغنیة للإنسان، بیروت.
- الملائکة، نازک، (۱۹۹۷) دیوان نازک الملائکة، بیروت:دارالعودة.
- الملائکة، نازک، (۱۹۹۳) سیکولوجیه الشعر ومقالات اخرى، دارالشئون الثقافیة العامه، بغداد.



- الملائکه، نازک (۱۹۶۲م). **قضايا الشعر المعاصر**. الطبعة الاولى. بيروت: دار الملايين .
- نشاوی، نسیب (۱۹۸۴م) **مدخل إلى دراسة المدارس العربية المعاصرة**، جزائر: دیوان المطبوعات.
- نصیری، محمد جواد (۱۳۸۵ق)، بررسی نقش شاعران در نشر اندیشه های جهانی، تهران: قلم.
- هاکس، جیمز (۱۳۷۷ق). **فرهنگ لغت کتاب مقدس**. بیروت: خانه فرهنگ.
- یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۶ق) **فرهنگ اساطیر و داستان سرایان در ادبیات فارسی**. تهران: فرهنگ معاصر.
- یونگ کارل گوستاو (۱۳۶۸ شمسی) **چهار نمونه**. مشهد: استان قدس رضوی.
- مهنا، عبدالله احمد (با تاریخ) **نازک الملائکه، مطالعات فی الشعر و الشعر**، کویت: شرکت انتشارات و توزیع الربیع.
- چدویک، چالز (۱۳۸۸) **سمبولیسم**، ترجمه مهدی سحابی، چاپ پنجم، تهران: مرکز.

مجلات

- باقرآبادی، شهریار و علی سلیمی (۱۳۹۳) « بازتاب اندیشه های سیاسی در شعر معاصر فارسی و عربی. مطالعه موردی: نگاهی به اشعار مهدی اخوان ثالث و عبدالوهاب البیاتی»، دومین همایش ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی، صص ۱۶۱-۱۸۴.
- پروینی، خلیل (۲۰۱۳) «عائشه الخیام ودلالاتها الرمزیة عند البیاتی»، اتحاد الجامعات العربیة جمعیه کلیات الأداب، صص ۶۵-۹۸.
- تیموری، اله و عباس رنجبر (۱۳۹۴ ه.ش)، «تصویر زن در اشعار نازیک الملائکه و سیمین بهبهانی»، همایش بین المللی ادبیات تطبیقی و پژوهش، صص ۴۳۱-۴۵۳.
- دانش پژوه، غلامرضا (۱۳۹۵) « بررسی تطبیقی اندیشه های اومانسیسمی (انسان گرایی) پروین اعتصامی و نازک الملائکه»، همایش آینده پژوهی، صص ۲۴-۳۹.
- رجبی، فرهاد و طاهره شکوری (۱۳۹۸ق) «زنان در شعر بیاتی و شاملو بر اساس نظریه



- ساختار گیدنز»، مجله ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی، شماره ۳۶، صص ۳۹-۵۶.
- عباسیان، رضا و پوران علیپور و جابر بهزادی (۱۴۰۱) «اومانيسم ادبی و عرفان در شعر سهراب سپهری و عبدالوهاب البیاتی»، دوازدهمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش مدیریت و علوم انسانی، ۲۴ خرداد ۱۴۰۱، صص ۱-۱۲.
 - نعمتی، معصومه و سیده اکرم رخشنده نیا (۱۳۹۲)، «بررسی سیمای زن در آثار دو شاعر معاصر عراق و ایران، نازک‌الملائکه و فروغ فرخزاد»، ششمین همایش پژوهش‌های ادبی، شماره ۶، صص. ۱-۱۴.
 - نهیرات، احمد (۱۳۹۲) «شخصیت‌های ایرانی در دیوان عبدالوهاب البیاتی»، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عرب، دوره ۹، شماره ۲، صص ۱-۲۸.
 - یادگاری، لیلا و ناصر زارع و رسول بلاوی (۱۳۹۸) «بازتاب باران و دلالت‌های معنایی آن در شعر عبدالوهاب البیاتی»، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عرب، دوره ۱۵، شماره ۵۰، صص ۱-۲۰.

Sources and references

Books

- Abdel-Rahman, Nusrat, (La Ta) Reality and Myth in the Comic Poetry of Abu Dhuwaib, Amman-Jordan: Dar Al-Fikr for Publishing and Distribution.
- Al-Bayati, Abdul-Wahhab (۱۹۹۳AD) A thousand, "My Experience, My Poetic Experience." Beirut: Arab Foundation for Studies and Publishing.
- Al-Bayati, Abdul-Wahhab (۱۹۹۳AD). I was complaining to Al-Hijr. First edition. Beirut: Arab Foundation for Studies and Publishing.
- Al-Bayati, Abdul-Wahhab (۱۹۹۵AD). Complete poetic works. Beirut: Arab Foundation for Studies and Publishing



- Al-Bayati, Abdul-Wahhab (١٩٩٩AD). The Springs of the Sun: A Biography of Al-Shariya. First edition. Damascus: Dar Al-Farqad.
- Albro (١٩٩٦) Schools and their Role in Literature, Tehran: Amirkabir.
- Al-Dhaif, Shawqi, (١٩٧١AD) Chapters on Poetry and Its Criticism, Egypt: Dar Al-Maaref.
- Al-Malaika, Nazik (١٩٦٢AD). Contemporary poetry issues. First edition. Beirut: Dar Al-Malaeen.
- Al-Malaika, Nazik (١٩٨٦AD), Introduction to Diwan, Volume ١, Dar Al-Awda, Beirut.
- Al-Malaika, Nazik, (١٩٧٠), The Tragedy of Life and a Song for Man, Beirut.
- Al-Malaika, Nazik, (١٩٩٣) The Psychology of Poetry and Other Articles, House of General Cultural Affairs, Baghdad.
- Al-Malaika, Nazik, (١٩٩٧) Diwan Nazik Al-Malaika, Beirut: Dar Al-Awda.
- Al-Sayegh, Adnan and Turki Al-Nassar Muhammad (١٩٩٦). Abdul-Wahhab Al-Bayati's What Remains After the Flood: Opinions, Poetry Selections, Biography and Dialogue. First edition, Arab Book Club.
- Edward Anitat (٢٠٠٣), Transsexuality of World Literature, Tehran: Scientific
- Hawkes, James (١٣٧٧AH). Bible Dictionary.
- James Waters (٢٠٠٠) World Literature in the Mirror of Nationalism, Tehran: Tati.
- Jung Carl Gustav (١٣٦٨A.D.) has four examples. Scene: Istan Quds



Razavi.

- Muhanna, Abdullah Ahmed (with history) Nazik Al-Malaika, Studies in Poetry and Poetry, Kuwait: Al-Rubaian Publishing and Distribution Company.
- Nashawi, Nasib (۱۹۸۴AD) An Introduction to the Study of Contemporary Arab Schools, Algeria: Diwan Publications.
- Nasiri, Muhammad Jawad (۱۳۸۵AH), Study of the Role of Poets in Spreading Global Ideas, Tehran: Al-Qalam.
- Yahaqi, Muhammad Jaafar (۱۳۸۶AH) The Culture of Myths and Storytellers in Persian Literature. Tehran: Contemporary Culture.

Periodicals

- Nemati, Masoumeh and Sayyida Akram Rakhshandehnia (۲۰۱۳), "An examination of the image of women in the works of two contemporary poets from Iraq and Iran, Nazik al-Malaika and Forough Farrokhzad," Journal of Eminent Research, No. ۶, pp. ۱۴-۱.
- Rajabi, Farhad and Tahera Shakouri (۱۳۹۸A.H.), "Women in the Poetry of Al-Bayati and Shamlou, based on Giddens' Theory of Structure," Journal of Comparative Literature, Al-Razi University, No. ۳۶, pp. ۵۶-۳۹.
- Taymuri, Elha and Abbas Ranjbar (۱۳۹۴A.H.), "The Image of Women in the Poems of Nazik al-Malaika and Simon Behbehani," International Conference on Comparative Literature and Research, pp. ۴۳۱-۴۵۳.